

Фалюта А.В.

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКУ: ТЕРМІНОЛОГІЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

Постановка проблеми

Поступальний розвиток України вимагає створення умов стабільного та динамічного зростання національної економіки. Значна роль у цих процесах належить банківській системі, за допомогою якої досягається цінова стабілізація, задоволення потреб економіки в кредитних ресурсах, поживляється ділова активність. Саме від банків, від їх фінансового стану значною мірою залежить швидкість, якість і широта економічного зростання.

Управління фінансовою стабільністю банків має надзвичайно велике значення для економіки країни і її трактування викликає щораз більшої уваги. Найвність виваженого, обгрунтованого та професійного підходу до визначення суті фінансової стабільності банку, який спирається на певну науково-теоретичну базу є нагальною необхідністю. Хоча дана категорія сьогодні широко використовується у науці та практиці, вона все ще не має чіткого визначення і часто ототожнюється з ліквідністю, стійкістю, прибутковістю... Це призводить до неоднозначності трактувань норм законодавства, коментарів фахівців і підкреслює гостру актуальність даної проблеми у діловому та науковому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Велике значення розв'язання питання фінансової стабільності банків для України зумовило постійну увагу наукових кіл до різних її аспектів. Важливий внесок до визначення суті фінансової стабільності банку зроблено працями Кочеткова В.М., Мороза А.М., Пантелєєва В.П., Петриненко Л.Ю., Примостки Л.О., Равського К.С., Распутіної Л., Савлука М.І., Фомина В., Халєви С.П. та ін. Вивчення праць вищезазначених вчених дозволяє ґрунтовно підійти до з'ясування сутності поставленого наукового завдання, а також виявити питання, що залишилися невисвітленими.

Виділення невирішених завдань

Незважаючи на важливість даної проблематики для науки і практики, проблема визначення суті фінансової стабільності банку залишається невирішеною. Серед науковців немає єдиного підходу та узгодженості не лише до з'ясування суті, а й чинників, які впливають на дану категорію. Невпорядкованість понятійного апарату, плутанина у підходах, ототожнення різних фінансових категорій, які такими не є, спонукали нас до вирішення даного завдання.

Постановка завдання

Дане дослідження має на меті удосконалити понятійний апарат банківської системи держави і економіки в цілому, а також зняти неоднозначність та плутанину у підходах до розуміння різних категорій, зокрема "фінансової стабільності банку". Для реалізації зазначеної мети в роботі вирішуються такі основні завдання:

- з'ясувати економічну природу фінансової стабільності банків, її суть та значення;
- розглянути співвідношення фінансової стабільності із стійкістю, сталістю та надійністю;
- дослідити основні підходи до визначення суті фінансової стабільності банку;
- сформулювати і обґрунтувати власне визначення даної категорії.

Виклад основного матеріалу

Проблема визначення суті стабільності з'явилась порівняно недавно, і залишається нерозв'язаною дотепер. У кінці XIX століття, зокрема у 1882 році видав свій доповнений тлумачний словник Володимир Іванович Даль [1]. У цьому словнику такого терміну як стабільність, взагалі не подано, що свідчить про незастосовуваність його у даній епосі. У словниках кінця XX століття цей термін уже використовується, але чіткого визначення не подано до сьогодні. Так "Словник української мови" Білодіда І.К. (1978 рік), як і усі сучасні тлумачні словники, навпроти "стабільний" наводить лише декілька слів, а саме – сталий, незмінний, стійкий [2]. Не подано жодного іншого пояснення, жодного прикладу використання у різних сферах.

Таке ж "скупе" визначення стабільності дають сучасні словники: Великий тлумачний словник сучасної української мови Бусела В.Т. (2001 рік); Новий тлумачний словник української мови Яременко В.В. та Сліпущко О.М. (2001 рік); Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера Дяківа Р. (2000 рік) та багато інших. Усюди навпроти стабільний – стійкий, постійний, сталий – три-чотири терміни без будь-яких пояснень. Зрозуміти суть стабільності можна хіба що із значення цих понять, які усюди подаються практично однаково, без будь-яких доповнень.

Розглянемо, згадувані терміни, через які подано стабільність. Отже, "сталий – який не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму, величину і т. ін.; незмінний, постійний; який не знає коливань, не піддається змінам; стійкий [3, с.1185]. Терміну "стійкий" дається інше визначення [3, 1185], а саме "стійкий – здатний твердо стояти, триматися, не падаючи, не коливаючись; протилежний до хисткий". Надійний, у свою чергу, це той [4], "...який викликає повне довір'я, на якого цілком можна покластися, який відповідає своєму призначенню, забезпечує досягнення мети; перевірений".

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови онлайн [4] беремо визначення стабільності. Стабільність – властивість за значенням стабільний. Стабільний – сталий, незмінний, стійкий; стабільні ціни, стабільність правопису. Аналогічне тлумачення дає Дяків Р. [5], який відзначає – стабільний (лат. *stabilis*) – міцний, стійкий, постійний, сталий. Алексеєнко Л.М. у своєму економічному словнику дає наступне тлумачення [6] – стабільний – стійкий, постійний, утверджений на визначеному рівні, який (що) не змінюється.

Стабільність ототожнюють із цими термінами, оскільки часто вони виступають синонімами, проте це не завжди так. На нашу думку, стабільність все ж має свої, відмінні риси (ознаки), хоча й багато спільного. Не можемо погодитись із тезою “стабільний – значить незмінний” оскільки існує “стабільний, поступальний розвиток чого-небудь, наприклад економіки”, що означає змінюваність певних процесів, величин і показників. Незмінний – є стабільним, проте стабільний далеко не завжди є незмінним, хоча й може ним бути.

“Стабільний – сталий”. “Сталий” трактується як такий, що не змінюється, зберігає той самий склад, розмір; незмінний; який не знає коливань; твердий, непохитний тощо. Аналогічно до попередньо сказаного, сталий є стабільним, проте стабільний може бути і не сталим. Наприклад, стабільність грошової одиниці, не означає повної відсутності інфляції в економіці. Щодо непохитності, то система чи тіло буде стабільним, навіть якщо відхилення існують, і будуть в одну чи іншу сторону незначними. Проте й значні зміни не виключають стабільності, якщо вони відбуваються в одному (позитивному для об’єкта) напрямі, наприклад стабільний приріст прибутку.

Близькою до категорії “стабільність” є “стійкість”. Незважаючи на всю схожість цих понять, вони все ж є різними. Стабільність передбачає наявність певного строку використання чи функціонування, наприклад банку і, пов’язану з ним динаміку його розвитку. Банк що стабільно розвивається ніколи не буде мати різних підйомів чи спадів. У свою чергу стійкість – це здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім дестабілізуючим чинникам, вона не передбачає терміну функціонування чогось, це здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім дестабілізуючим чинникам зараз, тепер, в цей момент. Стійкість є однією зі складових, що забезпечує стабільність. Проте можна сказати, що стійкість у часі є стабільністю.

Дуже тісно із “стабільністю” співвідноситься “надійність”. Її розуміють як здатність об’єктів, товарів зберігати належні властивості, безвідмовно діяти, виконувати покладені функції на протязі заданого терміну. Це визначення надійності повністю відповідає стабільності і абсолютно не суперечить їй. Проте, банк який має у портфелі значну частку кредитів з підвищеною нормою ризиків, вважатись надійним не може. У той же час, якщо ризик не настає, або його доля незначна, банк може і буде стабільно функціонувати. Отже, надійність, як і попередні поняття, є складовою стабільності.

Усі ці поняття є внутрішніми складовими і забезпечують стабільність когось чи чого-небудь. Проте сама стабільність є значно ширшою, вона стоїть над ними. Стабільність є феноменальною інтегральною категорією, адже включаючи усі властивості складових, які її утворюють – незмінюваність, непохитність, твердість, стійкість, сталість – вона має свої, відмінні від них властивості – здатність змінюватись, відхилятись від заданих параметрів, розвиватись. Про стабільність можна говорити лише за наявності такого чинника як час.

Стабільність слід розглядати у різних сферах і щодо різних об’єктів. Стабільність грошового обігу – стан грошового обігу, який характеризується: стабільністю всіх видів цін і тарифів; повним задоволенням платоспроможного попиту на товари і послуги; формуванням грошових накопичень і заощаджень пропорційно до темпів зростання суспільного виробництва; швидкістю обігу грошей, адекватною швидкості товарного обороту й обороту виробничих фондів [7].

Стабільність цін – ситуація на ринку, за якої темпи інфляції настільки незначні, що не зумовлюють зростання цін на товари і послуги [8]. Стабільність грошей – сталість купівельної спроможності грошових знаків упродовж відносно тривалого періоду [7]. Стабільність курсу – міра сприймання курсом цінного паперу коливань попиту і пропозиції [6]. Близькою до стабільності є фінансова самостійність – спроможність підприємства забезпечити свій економічний розвиток, орієнтуючись на використання переважно власних джерел формування фінансових ресурсів, що мінімізує загрозу його банкрутства [7], а значить – підвищує стабільність.

Розглядаючи стабільність в економіці, слід подати широке тлумачення стабілізації (лат. *stabilis*) [6]. Під нею розуміють поступове поліпшення економічного розвитку після виходу країни з кризового стану, що проявляється у зростанні виробництва сукупного ВВП, суспільних благ і національного доходу на душу населення, підвищення ділової активності, зменшення безробіття, збільшення попиту і пропозиції та ринку споживчих товарів, зміцненні національної валюти і фінансово-кредитної системи тощо. Стабілізація економіки – це гальмування, зупинення економічного спаду, інфляційних процесів, закріплення і підтримка показників функціонування економіки на певному рівні, оздоровлення господарства [8].

Таким чином, стабільність в економіці зовсім не означає сталості і незмінності. Навпаки, вона вимагає постійного руху, динаміки, розвитку. Це пояснюється особливостями функціонування економічних суб’єктів, у т. ч. банків. Сталість і незмінність, на фоні загальносвітового економічного розвитку національних економік та банківських структур, веде до погіршення показників у порівнянні з конкурентами. Лише певна динаміка розвитку може забезпечити стабільність функціонування банку в існуючому середовищі.

Фінансову стабільність можна також вивести через нестабільність. Алексеєнко Л.М. у своєму економічному словнику [6, с.211] дає визначення фінансової нестабільності. Проте і він не розрізняє окремо поняття фінансової стабільності і стійкості, адже відразу після терміна “нестабільність” у дужках подається “нестійкість”. Використовуючи принцип протилежності, виведемо фінансову стабільність, під якою, згідно даного підходу, слід розуміти відсутність макрофінансових диспропорцій, шоків станів і панік у кредитно-фінансовій сфері економіки. Вона тісно пов’язана з економічною і політичною стабільністю як у країні, так і у світі.

Серед характерних ознак фінансової стабільності слід виділити: довіру громадян (фізичних осіб) до кредитно-фінансової системи країни; стабільність національної валюти; відсутність бюджетного дефіциту чи надзвичайно низький його рівень; низький рівень інфляції; абсолютну заборону використання друкарсь-

кого верстата для покриття дефіциту бюджетів (державного і регіональних рівнів); 6) мінімальний витік капіталу за кордон або ж навіть його притік; 7) наявність ефективного механізму перерозподілу вільних грошових коштів на потреби виробництва через систему фінансових ринків; сприятливий інвестиційний клімат за наявності джерел для довгострокового фінансування.

Дослідивши суть стабільності взагалі та зокрема суть фінансової стабільності, перейдемо до з'ясування суті безпосередньо фінансової стабільності банку. Як і стабільність загальну, фінансову стабільність банку як окрему категорію не виділяє практично ніхто. У літературі в тлумаченнях використовують термін фінансова стійкість чи надійність банку, а стабільність трактують лише як їх синонім. Надзвичайно рідко можна знайти трактування фінансової стабільності банку без прив'язки до стійкості чи надійності у дужках. Тим часом безпосередньо сам термін "фінансова стабільність банку" використовується значно ширше за стійкість.

Трактування стабільності банку знаходимо у Пантелеєва В.П. та Халяви С.П., які зазначають: "загальна стабільність як економіки країни, так і окремих підприємств, у тому числі і банків, передбачає такий рух грошових потоків, який забезпечує постійне перевищення надходження коштів над їх витратами" [9, с.32]. Вони наводять поняття стабільність, стійкість, надійність, міцність (безпека), ліквідність, проте не конкретизують чим саме вони різняться. Часто "стабільність" і "стійкість" підміняються, що свідчить про нечіткість виділення цих понять.

Виділяє фінансову стабільність банку також Савлук М.І. [10], він трактує її як здатність виконувати більшість обов'язкових економічних нормативів. Проте, як свідчить уже наступне речення: "найважливішими економічними нормативами, які характеризують фінансову *стійкість* банку..." він не розрізняє понять "стабільність" і "стійкість" і трактує їх як синоніми. У цілому, дослідники під фінансовою стабільністю банку розуміють здатність підтримувати ліквідність, платоспроможність, прибутковість, тощо, проте чим відрізняються дані категорії від фінансової стабільності банку не подає практично ніхто.

Проаналізувавши підходи та суперечності до визначення суті фінансової стабільності банку, а також проаналізувавши ознаки, пропонуємо власне її визначення, яке враховує передовий досвід вітчизняної науки і практики та має на меті його удосконалити. Таким чином фінансова стабільність банку, у широкому розумінні, це системна інтегральна характеристика, що відображає здатність банківської установи зберігати протягом тривалого періоду часу, у визначених межах, значення всіх фінансових параметрів системи.

На сьогоднішній день основна проблема стабільності банків пов'язана з нестабільною економікою України, яка робить тільки перші кроки у напрямку відкритого суспільства з метою знайти своє місце у світогосподарських відносинах. Ця проблема визначається насамперед нестабільністю економічного середовища, яке оточує банк [11, с.37]. Таким чином, категорія "фінансова стабільність банку" відображає фінансовий стан банківської установи в існуючому середовищі, до основних параметрів якого належать: соціально-політична ситуація в країні, загальноекономічний стан держави, стан фінансового ринку та внутрішня стабільність банківської установи.

Висновки

Незважаючи на усю складність визначення, фінансова стабільність банку є необхідною складовою понятійного апарату не лише банківської системи, а й економіки в цілому. Ця категорія широко використовується як у науці, так і в практиці. Низка законів та нормативно-правових актів направлені саме на забезпечення стабільності кожного окремого банку, банківської системи та економіки в цілому. На часі запровадження на законодавчому рівні визначення фінансової стабільності банку, яке сприятиме нормуванню понятійного апарату і забезпечить чіткість трактування низки нормативно-правових актів.

Джерела та література

1. Толковый словарь живого великорусского языка. Владимир Иванович Даль. Второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора. Томь четвертый. Р–V. Издание книгопродавца-типографа Вольфа М.О. – Москва. – 1882.
2. Словник української мови. / Голова ред. колегії Білодід І.К. / Том 9. С. – Київ. – Вид-во "Наукова думка". – 1978. – 11 294 слова.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і голов. ред. Бусел В.Т. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1140 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн. Базується на 2-ому виданні ВТС СУМ / Голов. ред. Бусел В.Т., редактори-лексикографи: Бусел В.Т., Василега-Дерибас М.Д., Дмитрієв О.В., Латник Г.В., Степенко Г.В. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с. // www.slovyk.net
5. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. Під ред. Дяківа Р. – К.: "Книгодрук". 2000. – 703 с.;
6. Алексеенко Л.М., Олексієнко В.М., Юркевич А.І. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник). – К.: Видавничий будинок "Максимум"; Тернопіль: "Економічна думка", 2000. – 592 с..
7. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 587 с..
8. Економічна енциклопедія // Бібліотека Воєводіна // електронна книга // www.enbv.narod.ru/text/Econom/encyklo/str/E-766.html
9. Пантелеєв В.П., Халява С.П. Фінансова стійкість комерційного банку: проблеми регулювання // Банківська справа. – 1996. – №1. – с. 32-39.

10. Стабільність банків і механізм її забезпечення // Библиотека Воеводина // Гроші та кредит / за ред. Савлука М.І. // www.enbv.narod.ru/text/Econom/savluk/str/73.html - 05.01.2006.
11. Кочетков В.М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 238с.

Хохич Д. Г.

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙ ТА ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Проблеми постсоціалістичної трансформації, які довгий час знаходилися на периферії економічної думки (в силу відомих причин), опинилися в центрі уваги світової когорти вчених-економістів. З часів розпаду Радянського Союзу актуальними стали три групи соціально-економічних проблем, навколо яких розгорнулися дискусії. По-перше, проблеми лібералізації та макроекономічної стабілізації. За своїм змістом – це різнопланові проблеми, але історично вони виявилися нерозривно пов'язаними. Криза системи в більшості країн співпала з фінансово-бюджетною кризою, і задачі переходу до ринкового ціноутворення, по суті, виявилися іншою стороною проблеми зупинки інфляції. В принципі цей тип проблем був доволі добре вивчений економічною наукою ХХ століття – як на модельному рівні, так і з точки зору конкретного досвіду різних країн, успішно чи безуспішно, вирішуваних задачі подолання дирижизму та інфляції. По-друге, самостійною проблемою залишалися можливості і перспективи економічного росту. Особливе значення цьому питанню надавали: необхідність корінної структурної трансформації господарської системи посткомуністичних суспільств, способи адаптації індустріальних економік до постіндустріальних вимог, а також принципова здатність тієї чи іншої країни “східного блоку” наздогнати з часом розвинуті країни за рівнем свого економічного розвитку і добробуту населення. По-третє, інституціональні проблеми, тобто формування дїездатних інститутів “ринкового зразку” на руїнах “загальнонародного” монополізму.

Задачі, зводились до створення дієвих інститутів, необхідних для функціонування створюваної ринкової системи: нове законодавство, система корпоративного управління, включаючи сучасні методи бухгалтерського обліку і звітності, а також державні інститути, такі як центральний банк, система страхування, пенсійного забезпечення, державних фінансів, тощо. Відносно легко демонтувати командну систему, якщо на меті заміна її ринковою економікою. Також легко взяти на себе права власності і управляти діючими інститутами. Але домогтися, щоб ці інститути працювали ефективно, складніше, і вже зовсім не просто – домогтися їх готовності адаптуватися до нових реалій і вимог. Перехід до соціально-орієнтованої ринкової економіки – важкий і тривалий процес. Трансформація інститутів командно-адміністративної системи і створення ринкових інститутів потребує часу, при цьому, люди повинні пристосуватися до нових умов, стимулів і обмежень.

Висунута в 1950 році Арменом Алчіяном еволюційна гіпотеза припускає, що завдяки природному відбору конкуренція повинна ліквідувати більш слабкі інститути і сприяти виживанню тих інститутів, які є більш ефективними в даному середовищі. Пізніше в 1973 році американські економісти Дуглас Норт і Роберт Томас запропонували розглядати інститути як детермінуючі фактори економічного процесу, а зміни у співвідношенні цін – як джерело інституціональних змін і трансформацій в цілому. Тоді вони обґрунтовували свою точку зору тим, що зміни цінних пропорцій дають поштовх до створення більш ефективних інститутів.

За Д. Нортом інститути – це набір формальних правил, неформальних обмежень і механізмів їх примусового здійснення. Отже, вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії будь-то в політиці, соціальній сфері чи економіці. Інституціональні зміни визначають те, як суспільства розвиваються в часі, і таким чином є ключем до розуміння історичних змін.¹ Тим самим вони приводять до виникнення стимулів до обміну, будь-то обмін політичний, соціальний чи економічний. Якщо інститути – це загальні “правила гри” (як формальні так і неформальні), то інституції можуть виступати аналогом “організації”, тобто колективних взаємодій учасників соціально-економічного простору. Але будь-яка організація, за визначенням У. Меклінга і М. Дженсена, це “мережа контрактів” (явних і неявних). Звідси логічно слідує, що угоди, контракти, трансакції є інституціями особливого роду. Інститути створюють рамки обмежень функціонування формальних інституцій, визначаючи при цьому границі взаємодії учасників між собою. Подібно інститутам, інституції структурують взаємовідносини між людьми. В сутності, якщо проаналізувати трансакційні витрати, які виникають внаслідок існування інститутів, то можна побачити, що джерелом витрат виступають не тільки ці інститути, але й інституції, які склалися внаслідок існування даних інституціональних обмежень. З теоретичної точки зору важливо чітко відокремити інститути від інституцій. Основна функція інститутів – визначення умов та правил існування інституцій, а також санкцій за порушення обмежень, які накладаються цими інститутами. Ціль інституції, яка діє за правилами, які накладаються інститутами – ефективність її діяльності, якої вона намагається досягти, поєднуючи уміння, стратегію і колективну взаємодію учасників.

¹ Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки: Пер. з англ. - К.: Основи, 2000. – 198 с.